

8. Бауман З. Индивидуализированное общество / Пер. с англ. под ред. В.Л. Иноземцева. – М.: Логос, 2005. - 390 с.
9. Becker E. The Denial of Death – New York: Free Press, 1997, 314 p.
10. Гидденс Е. Судьба, риск и безопасность/Пер. С.П. Баньковской // THESIS. 1994. №5.
11. Бек У. Общество риска. На пути к другому модерну/Перевод с немецкого В. Седелника и Я.Федоровой. – М.: Прогресс-Традиция, 2000. – 384 с.
12. Rakulski J. and Waters M. The death of class // 1996 Printed in Great Britain by the Cromwell Press Ltd, 177 p.
13. Бодрийар Ж. В тени молчаливого большинства, или конец социального/Перевод с фр. Н. В. Сулова. – Екатеринбург: Издательство Уральского университета, 2000.
14. Бодрийар Ж. Символический обмен и смерть/Перевод С. Н. Зенкипа. – М.: "Добросвет" 2000 – 387 стр.
15. Бодрийар Ж. Пароли. От фрагмента к фрагменту / Пер. с франц. Н. Сулова. – Екатеринбург: У-Фактория, 2006. – 199 с.

УДК 316.354

Саратова Ю.М.

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології, м.н.с.

УНІВЕРСИТЕТ ЯК ОРГАНІЗАЦІЙНИЙ АКТОР В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗОВАНОГО РИНКУ

Стаття присвячена ринковим викликам у просторі вищої освіти. Акцентується увага на змінах у засадах діяльності університетів як організаційних акторів. Аналізуються управлінські рішення всередині університетів в умовах глобалізованого ринку.

Ключові слова: університет, організаційний актор, ринок

Статья посвящена рыночным вызовам в пространстве высшего образования. Акцентируется внимание на изменениях в принципах деятельности университетов как организационных акторов. Анализируются управленческие решения внутри университетов в условиях глобализованного рынка.

Ключевые слова: университет, организационный актор, рынок

Article is devoted to the challenges of market in field of higher education. The article calls attention to changes in function of the universities as organizational actors. A managerial decision of university in globalized market are analyzed.

Keywords: university, organizational actor, market

Актуальність. Розвиток суспільства знання зумовлює численні трансформації, які в тому числі поширюються у просторі вищої освіти. Так, дослідники відзначають кризу ідентичності університету як освітньо-наукової організації. Раніше «ідеальний тип» діяльності університетів був спрямований на виконання просвітницької функції, за якої з'ясування засад побудови світу та донесення їх до студентів володіло абсолютною та самодостатньою цінністю. Наразі реалізація первісної ідеї університету, яка полягала в тому, що спільнота людей натхненно працювала та жила разом заради пізнання дійсності майже неможлива. Конкуренція з боку зростаючої кількості організацій, які виробляють знання, змушує університети поволі змінювати засади власної діяльності. Йдеться про те, що вони з монополій по виробленню знань поступово перетворюються в повноцінних учасників ринку, які перебирають на себе функцію фінансування. Університети поступово

наділяються рисами економічних корпорацій з виробництва та поширення знання, де кожна ланка структури самовизначається за ознаками конкурентоздатності та прибутковості [4, с.149]. І відповідно, соціологічні концептуальні розробки починають все більше залучати традиційно економічну термінологію (ринок, конкуренція, капітали, ресурси тощо), пояснюючи діяльність університетів. Подібна ситуація є віддзеркаленням процесів перетворення університету у економічну корпорацію, яка спрямовує свою діяльність на розширення мережі організацій-партнерів, що в свою чергу в сучасному світі стає механізмом отримання прибутку. Отож, **метою** даної статті є аналіз засад діяльності університету як організаційного актору у конкурентному просторі вищої освіти.

Характерно, що протягом останніх десятиліть спрямованість наукових публікацій, які торкалися проблем вищої освіти, головним чином оберталася навколо тих чи інших шляхів університету до логічного фіналу «організаційної могили» [14].

Як виявилось, ті процеси, що відбувалися в межах простору вищої освіти не стали настільки руйнівними за своїми наслідками, як передбачалось, але суттєві зміни все ж таки відбулись. Пропозиції як теоретичного, так і практичного характеру стосовно того як має виглядати університет опосередковуються ідеями з приводу того, як має виглядати сучасна організація.

В цілому, можна виділити дві точки зору з приводу бачення організаційної специфіки сучасних університетів.

Перша позиція дотримується ідеї, що наразі університети зіштовхуються з реальними проблемами, які є типовими для більшості організацій, та зацікавлені у розробці найоптимальніших методів їх розв'язання. При цьому дослідниками підкреслюється можливість запозичення ефективних методів з інших організаційних просторів [12, с.242].

Друга точка зору відстоює тезу, що попри значну раціоналізацію способів функціонування університету в освітньому організаційному просторі, тим не менш він залишається особливою організацією. Це означає необхідність відмовитися від некритичного запозичення узагальнених управлінських рішень для сучасних організацій та потребу зосередитися на специфіці університету.

Слід підкреслити, що наукова рефлексія університету протягом тривалого періоду часу була позбавлена виміру управлінських рішень. Вважалося, що університет є закритою системою, що не потребує розробки специфічних методів управління. Лише починаючи з 70-х років ХХ сторіччя теорії ресурсної залежності, новий інституціоналізм, організаційна екологія привернули увагу до університетів як відкритої системи [3, с.106].

Показовою є кількість публікацій, що підіймали питання управління організаціями у просторі вищої освіти: близько 200 на період 1950-1970 рр. і вже понад 1000 на середину 1980-х рр.[3]. В цей період дослідниками університетського життя пропонується низка теоретичних моделей. Характерною ознакою цього періоду є доволі суттєва різниця між кейсами (державними чи приватними університетами), які слугували для них ілюстративним матеріалом. Зокрема, колегіальна модель організаційної поведінки, що оперує поняттями команди та спільної мети, була запропонована

для пояснення діяльності університетських організацій приватного сектору [8, 16]. Наприкінці ж 1970-х рр. Г. Мінцберг сформулював визначення університету саме як професійної бюрократії, за якої одночасно співіснують елементи бюрократичного управління та децентралізованого процесу прийняття рішень, який спирається на професійні якості та владу експертів. Тим не менш, подібні моделі зазнавали жорсткої критики. З одного боку, ми не можемо повністю застосовувати класичну бюрократичну модель через нечітку визначеність мети, невизначеність технологій та орієнтацію на споживачів. З іншого ж, нормативний характер колегіальної моделі так само не відповідає реаліям університетської організації [3, с.107].

На відміну від традиційного сприйняття університету як слабо зчепленої системи, на разі ми спостерігаємо, що як на рівні окремих підрозділів (зокрема, факультетів), так і на рівні організації посилюється роль управлінської ланки. Ректори та декани все частіше сприймаються саме як наділені владою суб'єкти прийняття рішень, чия позиція визначає в свою чергу положення «їх» університету в освітньому просторі. При цьому ректори та декани все рідше асоціюються з професурою університету. Переглядається розуміння відповідальності університету. Раніше відповідальність мала радше індивідуальний характер, сьогодні вона трансформується у організаційну властивість. Як організаційний актор, університети сприймаються саме як організаційна одиниця, що продукує рішення та несе за них відповідальність. Ці рішення, що включають у себе помилки та бездіяльність, санкціонуються ректором та деканами, які в свою чергу сприймаються як безпосередні керівники організації. Університети починають визначати власні цілі, що можуть розширяти класичне сприйняття мети «навчати та досліджувати». І саме цим вони починають нагадувати «реальні» організації [10].

З моменту, коли університет починає розглядатися як відкрита система відбуваються принципові зміни у поглядах на засади його функціонування. Як зазначає, І. Павлюткін якісний поворот у розумінні університету як організації розпочинається з публікацій Дж. Пфеффера та Дж. Саланчика. Науковці зображують університети як організації, що залежать від ресурсів зовнішнього середовища, а прийняття рішень в яких є «політичним» процесом використання влади та пов'язано з можливостями університетських підрозділів залучати зовнішні гранти та заключати контракти, тим самим здобуваючи автономність [3, с.107].

Безумовно, такий поворот у науковому дискурсі не можна сприймати лише як усвідомлення істини з приводу того, як насправді працюють університети. Подібні зрушення зображують, насамперед, реальні трансформації університетів як організацій.

Домінуючою є точка зору, що трансформація університетів в країнах Східної та Західної Європи відбувалася з різних причин, і якщо в першій ці зміни були обумовлені принципами ведення діяльності у тоталітарній системі, які збереглися, невідповідністю сучасним суспільним тенденціям, то в останній – неефективністю. Фактично, характер змін у Східній Європі був вимушений, тоді як у Західній трансформаційні процеси зароджувалися всередині університету задля покращення власної роботи [6].

Взагалі, більшість західних університетів у 1980-х роках зіштовхнулися з обставинами значного скорочення державних коштів на вищу освіту. Звісно, що до певної міри поняття «західний» університет ототожнює велику кількість університетів. Тим не менш, таке ототожнення не є безпідставним. З одного боку, ми можемо говорити про як мінімум протиставлення європейської та американської моделі університету. Більш того, в межах європейського університету, як правило, виокремлюється німецька та французька моделі.

Перша ґрунтувалась сильному державному впливі та не менш сильному впливі академічної «олігархії». В якості автономного актору німецька модель університету не мала тієї сфери повноважень, де прийняті рішення володіли б легітимністю. При цьому німецька академічна еліта була традиційно автономною, тобто професори мали можливість відмовитися виконувати рішення «згори».

Друга модель з самого початку була позбавлена сильного внутрішньо університетського управління та вмілого керівництва. В рамках власного дослідження К. Муссолін продемонструвала відсутність чіткої організаційної основи в межах університету. Відповідно, професорсько-викладацький склад асоціювався в більшій мірі з певною дисципліною, аніж з університетом. Державне управління так само спрямовувалося на дисциплінарне регулюванні, а не на організаційне [15].

Щодо американської моделі, то ще 1905 року Г. Прітчет вже відзначав, що попри все різноманіття організаційних проявів американського університету, він все більше тяжіє до управлінських методів бізнес-корпорації [17, с.294].

«Саме в Америці університети швидко перетворилися на потужні дослідницькі центри, або, як згодом почнуть казати, «дослідницькі університети», що за організаційної та фінансової підтримки гігантів промисловості здатні виконувати широкий спектр досліджень. На цьому тлі у другій половині ХХ століття у США виникає новий потужний тип дослідницької діяльності, що суттєвим чином відрізняється від звичних європейських моделей. Для нього характерні: 1) початкова орієнтація досліджень на практичне застосування; 2) потужні міждисциплінарні зв'язки; 3) активна співпраця вчених з різних установ, університетів та країн; 4) вироблення нових критеріїв оцінки наукових досягнень» [1].

Отже, традиційні європейські університети ніколи самі по собі не сприймалися як такі, що можуть приймати рішення та проводити власну управлінську політику. Вони знаходилися між державою та академічною спільнотою в ситуації, позбавлені легітимного простору для організаційного менеджменту.

Наявність у них академічних структур самоуправління, що протистояли комерціалізації вищої освіти багато в чому загальмували та взяли під контроль процес виходу університету на ринок освітніх послуг. Стосовно пострадянського простору, можна говорити, що відсутність будь-яких вагомих структур самоуправління вплинули на досить швидкий процес комерціалізації вищої освіти, котрий на відміну від Європи та США розпочався на пострадянському просторі значно [5, с.37].

На сьогоднішній момент держава відіграє значну роль в університетському управлінні, що фіксується дослідженнями, однак

університети з кожним роком все в меншій мірі фінансуються з держбюджету [15]. Розуміння університету як специфічної організації, що укорінена в національну систему освіти поступається моделі університету як глобалізованого університету, «продукт» якого на ринку має оцінюватися виключно з позицій якості, безвідносно до тієї чи іншої держави.

Скорочення державного фінансування зумовило різкий поворот діяльності університетів у бік пошуку нових джерел фінансування, і власне управлінський підхід того часу керувався принципом максимізації по відношенню до кожного джерела ресурсів. Таке управлінське рішення призвело до агресивних рекламних кампаній з залучення студентів, підвищення плати за навчання та низки численних сумнівних капіталовкладень з боку університетів. Зниження довіри у населення та ревізія діяльності державними органами вимусили університети переглянути управлінську політику, змінюючи акцент з максимізації прибутку на мінімізацію видатків, поступово переходячи до принципу ефективності по відношенню до використання ресурсів [7].

Спроби оптимізувати діяльність університетів позначилися на засадах як викладацької та дослідницької діяльності, так і на управлінських рішеннях.

На фоні різкого скорочення державного фінансування, університети вимушені були цілковито визнати ринковий контекст власної роботи та конкурентний характер відносин всередині освітнього організаційного простору. І якщо у 70-80-х роках в наукових дебатах відбувалися дискусії щодо того, яка з організаційних форм має найбільший потенціал з вирішення сучасних проблем науково-дослідної та освітньої діяльності, то вже у 90-х роках на перший план почали висуватися проблеми функціонування університету в умовах глобального конкурентного ринкового середовища [2, с.25].

В свою чергу спроби підвищення ефективності університетських закладів приділили важливого значення його менеджменту. Діяльність університету почала все частіше описуватися економічними метафорами, відображаючи ті вектори розвитку, які пов'язувалися з ефективним управлінням. Наразі, в умовах маркетизації освітнього простору, університети все більше зосереджуються на дослідницькій діяльності, яка пов'язується з можливістю отримання суттєвого та постійного прибутку. Дослідження вже не сприймається як процес та результат отримання чистого знання в межах автономної інституції. Університети переймають на себе ключову роль у інноваційно-глобалізаційних процесах, що характеризують сучасне суспільство знання. Вони зосереджуються на створенні, відтворенні та подальшій інституціоналізації дослідницьких науково-технологічних мереж, які поєднують вищу освіту та бізнес. Університетське організаційне поле все сильніше наповнюється міжорганізаційними зв'язками, які долають не просто межі окремої організації, а і відзначаються перетином кордонів національних держав [9, с.67]. Крім того, зосередженість університетів на показниках ефективності дослідницької діяльності, що піддаються об'єктивним вимірюванням, обумовлюється потребою позиціонування у освітньому просторі, яка в свою чергу визначає попит на надання освітніх послуг.

Міжнародні організації, як то Всесвітній банк, Організація економічного співробітництва та розвитку Європейський фонд розвитку менеджменту поступово закладають фундамент для обґрунтування ефективних способів

ведення дослідницької діяльності в межах простору вищої освіти. Їх дослідження спрямовані на пошук такого досвіду, що протягом тривалого періоду часу довів свою ефективність та розробку рекомендацій, що нададуть університетам можливість наслідувати подібні успішні практики. Серед ключових положень, можна виділити необхідність професіоналізації управлінської ланки університетів, більш раціонального використання людського ресурсу, який в свою чергу може оптимізувати роботу організації не лише в межах підрозділів, а і на рівні організаційних взаємодій [3, с.108].

Так, за підтримки Європейської комісії протягом трьох років було проведено дослідження «Корисні практики партнерства університету та підприємництва [13]. Досвід партнерства між університетами та підприємствами був проаналізований в межах 6-ти країн і на прикладі 18 університетів були виокремлені 10 кейсів, які можна було охарактеризувати як вдалилий досвід співробітництва.

В цілому було виділено дві моделі включення університету до організаційних взаємодій:

1. Академічна модель (публікації, конференції, участь у національних дослідницьких проектах);

2. Модель включення на контрактній основі з малим та середнім бізнесом, що розв'язує проблему відсутності прикладних досліджень та сприяє залучення додаткових фінансових ресурсів.

В межах дослідження обґрунтовується значна ефективність другої моделі як найбільш доцільної відповіді на запити глобального ринку, в якому опиняються університети сьогодення.

Характерним є те, що у більшості кейсів роль індивіда (чи то представника академічної спільноти, чи то управлінця) була вирішальною, оскільки їх рішучість та наполегливість у протистоянні інституціональним чи адміністративним перешкодам і визначила тривалість та життєздатність співробітництва в цілому [13].

Дослідниками підкреслюється наявна потреба унікального поєднання сильного керівництва – представників академічної спільноти чи управлінців, які є вихідцями з неї, що бажають подолати бюрократичні обмеження трансферу знання та включення академічного світу до мережі міжорганізаційних зв'язків.

В цілому, у більшості випадків патерни успішного партнерства є структурно ідентичними: впливовий ректор чи професор університету, який має значні наукові досягнення, інтенсивно залучається до створення мереж кооперації з приватним бізнесом, використовуючи власний академічний статус (уможливлюючи включення університету як організації до співробітництва) та свої зв'язки з місцевими органами влади (легітимуючи власне співробітництво; намагаючись отримати державне фінансування). Одночасно представник від університету гарантує успішні робочі стосунки з представниками бізнесу та зміцнює довіру між усіма залученими сторонами [13]. Дослідники пов'язують такий високий ступінь персоніфікованості організаційних взаємодій (скоріш за все немінучий) з високим статусом, впливовістю індивідів, які фактично і можуть ініціювати та закріпити партнерські відносини між університетом та іншими організаціями. Однак попри все, ефективність співробітництва

зростатиме лише за умови інституціоналізації та формалізації подібних взаємодій.

З одного боку, ми можемо спостерігати, що в університетах спостерігається зміщення акцентів від індивідуальної активності дослідника до місії університету як такої. Неформальні, персоніфіковані зв'язки між дослідниками з академічної спільноти та представниками інших організацій почали доповнюватися формальними зв'язками, зміщуючи відповідальність з індивідуального рівня на організаційний [10]. Однак за детального розгляду, вплив підрозділів, які займаються створенням та відтворенням відносин, зокрема з промисловими організаціями, важко назвати вирішальним, оскільки такі відносини все одно залишаються у високій мірі персоніфікованими та неформальними [11]. Більш того, відносини між організаціями-партнерами та університетом багато в чому визначаються тими характерними обмеженнями при делегуванні неформального спілкування формалізованому співробітництву. Цілком доцільне пояснення описується у категоріях довіри та «неявного» знання, коли неформальні патерни остаточно не заміщуються в умовах розбудови формалізованої структури [10].

Висновки. Університет як організаційний актор функціонує в умовах ринкового середовища, прагнучи максимізувати ренту з професорсько-викладацького складу як уособлення людського капіталу, намагаючись отримувати прибуток в умовах скорочення державного фінансування. Однак цілком виправдані побоювання з приводу перетворення університету на економічну корпорацію, мають вирішуватися не шляхом відмови від комерціалізації діяльності, а аналізом специфіки функціонування університету як організації та розробкою певних практичних рекомендацій з управління.

Література

1. Верлока В. На шляху до «дослідницького університету»: європейська дилема / В. Верлока. – Сайт Європейського освітнього порталу. – Режим доступу: <http://www.eu-edu.org/news/info/184>
2. Грудзинский А.О. Проектно-ориентированный университет. Профессиональная предпринимательская организация вуза / А.О. Грудзинский. – Н.Новгород: Изд-во ННГУ, 2004. – 370 с.
3. Павлюткин И.В. Конструирование университета как организации/ И.В. Павлюткин // Экономическая социология. - 2011. -Т.12, № 1. - С. 104 – 123
4. Покровский Н. Побочный продукт глобализации: университеты перед лицом глобальных изменения / Н. Покровский // Общественные науки и современность. - 2005. - № 4. – 148-154 с.
5. Стан вищої освіти у Франції та Росії. Інтерв'ю з Шарлем Сульє та Александром Бікбовим / за ред. І. Самохіна //Спільне. Політика освіти. – 2011. – Вип. 3. – с. 35 - 39
6. Чарнявска Б. В поход за покупками? Университет на пути к рынку/ Б. Чарнявска, К. Геннель; пер. с англ. И. Павлюткина, О. Худолий // Экономика университета : институты и организации. – М.: Изд.дом ГУ ВШЭ, 2007. – с. 128-157
7. Brinkman P. The Economics of Higher Education: Focus on Cost / P. Brinkman // New Directions for Institutional Research. - 2000. - No.106. - pp. 5-17
8. Clark B. R. The Organizational Saga in Higher Education. Administrative Science Quarterly / B.R. Clark // Administrative Science Quarterly. – 1972. - Vol. 17, No. 2. – pp. 178-184
9. Diffusion and Use in Innovation Networks and Knowledge Cluster. A Comparative Systems Approach across the United States, Europe and Asia / edited by E. Carayannis, D. Cambell. – Praeger: Westport, 2006. – 347 p.

10. Krücken G. A European Perspective on New Modes of University Governance and Actorhood/ G. Krücken// Center for Studies in Higher Education. – 2011. – No.17.11. – Режим доступу: <http://cshe.berkeley.edu/publications/publications.php?id=394>
11. Krücken G. Learning the «New, New Thing»: On the Role of Path Dependency in University Structures / G. Krücken // Higher Education. – 2003. – No. 42. – pp. 315-339
12. Krücken G. Turning the University into an Organizational Actor / G. Krücken, F. Meier // Globalization and Organization. World Society and Organizational Change / edited by G.S. Drori, J.W. Meyer, H. Hwang. - Oxford: Oxford University, 2006. – pp. 241-257
13. Mora J.D. Good Practices in University-Enterprise Partnerships // edited by J.G. Mora, A. Detmer, M.J. Vieira. – Режим доступу: <http://www.gooduep.eu/>
14. Mortimer K.P. The Three “R’s” of the Eighties: Reduction, Reallocation, and retrenchment /K.P. Mortimer, M.L. Tierney / AAHE- ERIC Higher education report. - No. 4. - Washington, D.C.: American Association for Higher Education (ED 172 642), 1979. – 232 p
15. Musselin C. State/University Relations and How to Change Them: The Case of France and Germany/ C. Musselin// Changing Relationships between Higher Education and the State / edited by M. Henkel, B. Little. - London: Jessica Kingsley, 1999. – pp. 42-68
16. Peterson M.W. The Study and Universities as Organizations/ M.W. Peterson// Sociology of Higher Education: Contribution and Their Contexts/ edited by P. Gumpert. – Baltimore: Johns Hopkins Press, 2007. – pp. 147-184
17. Pritchett H.S. Shall The University Become A Business Corporation?/ H.S. Pritchett// Atlantic Monthly. – 1905. – No.16. – pp. 289-299

УДК 316.444

Світлов О.Р.

Київський національний університет ім. Тараса Шевченка факультет соціології, аспірант

ДО ПИТАННЯ РОЗРОБКИ СОЦІОЛОГІЧНОЇ КЛАСИФІКАЦІЇ МІГРАНТІВ

Дана стаття присвячена проблемі розробки соціологічної класифікації мігрантів. Автор критично аналізує діючі класифікації та їх засади. Також в статті висувається пропозиція щодо використання фактору ідентичності для побудови нової класифікації мігрантів. Розглянуто плюси і мінуси запропонованого підходу.

Ключові слова: міграція, класифікація, ідентичність.

Данная статья посвящена проблеме разработки социологической классификации мигрантов. Автор критически анализирует действующие классификации и их основания. Также в статье выдвигается предложение относительно использования фактора идентичности для построения новой классификации мигрантов. Рассматриваются плюсы и минусы предложенного подхода.

Ключевые слова: миграция, классификация, идентичность.

The problem of creation of sociological classification of migrants is considered in the article. The author critically analyzes traditional classifications and their bases. The proposition to use the factor of identity for creation of migrant's classification is given.

Keywords: migration, classification, identity.

Класифікація, як наукова проблема, не є прерогативою лише соціології. В загальнонауковому плані - це система знання, поняття якої визначають впорядковані групи, на які розділено об'єкти континууму, на основі їх схожості за певними параметрами. Фактично, вона допомагає найбільш повно і системно представити весь континуум, виконуючи прогностичну функцію.

Актуальність. Проте саме в соціогуманітарних науках, зокрема в соціології, ця проблематика найбільш актуальна, оскільки їх об'єкти не мають